

TEXTLINGUISTIK/PAPERS IN TEXTLINGUISTICS, illetőleg a RESEARCH IN TEXT THEORY/UNTERSUCHUNGEN ZUR TEXTTHEORIE sorozatra utal, (6) a bibliográfiai tételek egy részét zárójelbe tett keresztutalás zárja, amely vagy nyelvi verzió(k)ra, vagy re- vagy prepublikációkra utal.

PETŐFI, János S.:

- 1967. Ha *Modern Nyelvészet*. Budapest, TIT.
- 1967. Hb Szóképek, képek és az irodalmi művek nyelvi elemzésének néhány kérdése. *Irodalmi és nyelvi közlemények* 2. 71–101.
- 1967. Hc A matematikai gondolkodás változásának történetéből. *Valóság* 12. 12–31.
- 1967. Hd Ju. M. Lotman: Vita a strukturális poetikáról. (Ismertetés.) *Helikon*, 510–517.
- 1967. He A Szovjetunióban folyó általános nyelvészeti kutatások néhány kérdéséről. *Helikon*, 454–465.
- 1967. Hf Trudy po znakovum szisztemam II., Tartu, 1965. 358. (Ismertetés.) *Helikon*, 524–526.
- 1967. Ea On the structural linguistic analysis of poetic works of art. *Computational Linguistics* (Budapest) VII. 55–82. (Cf. 1970. Ea, 1972. Eb; 1971. Gb, 1971. Ge. 1, 1972. Ge)
- 1968. Ha Műelemzés — strukturalizmus — nyelvi struktúra. *Kritika* 6. 19–28. (Cf. 1976. Hb)
- 1968. Hb A nyelvstatistikai vizsgálatok néhány kérdése. In: *Nyelvészet és dokumentáció*, szerk.: Szépe György. Budapest, OMKDK, 117–140.
- 1968. Hc A strukturális nyelvészet. *Valóság* 12. 91–105.
- 1968. Hd Formateremtő elvek a költői alkotásokban. *Irodalmi és nyelvi közlemények* 2. 106–128.
- 1968. He Kreuzer, H., R. Gunzenhäuser: Mathematik und Dichtung. München, 1965. 351. (Ismertetés.) *Helikon*, 134–140.
- 1968. Hf *A vers strukturális nyelvi elemzésének kérdéseihez* (Történeti és módszertani vázlat). Kézirat, Budapest.
- 1968. Ea Notes on the semantic interpretation of verbal works of art. *Computational Linguistics* (Budapest) VII. 79–105. (Cf. 1972. Gd, 1973. Ed)
- 1969. Ha *A tezaurus-kérdés jelenlegi helyzete különös tekintettel a tudományos, műszaki-gazdasági tájékoztatásra*. Budapest, OMKDK.
- 1969. Hb A nyelvészet és a 'két kultúra'. *Magyar Tudomány* 5. 301–307.
- 1969. Hc Kompozíció és jelentés. *Új Symposium* (Novi Sad), okt. 8–10.
- 1969. Hd Az összehasonlító strukturális elemzésről (Vázlat). *Ethnographia* LXXX. 349–354.
- 1969. He *A művészi igényű nyelvi közlés*. Preprint, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- 1969. Hf A számítógépek és a humán tudományok. *Helikon*, 372–373.
- 1969. Hg Computers in Humanistic Research. (Red.: E. A. Bowles), Prentice-Hall, 1967. 264. (Ismertetés.) *Helikon*, 471–472.
- 1969. Hh The Computer and Literary Style. (Red.: J. Leed), Kent, 1966. 179. (Ismertetés.) *Helikon*, 472–474.
- 1969. Ea On the complex analysis of language as a synchronic system. *Revue J.* 1–18.
- 1969. Eb On the linear patterning of verbal works of art. *Computational Linguistics* (Budapest) VIII. 37–63.
- 1969. Ec *On the problems of co-textual analysis of texts* (=International Conference on Computational Linguistics (=COLING), Preprint 50). Stockholm: Research Group for Quantitative Linguistics (=KVAL). (Cf. 1971. Ga, 1971. Ge. 2)
- 1969. Ed On the structural analysis and typology of poetic images. In: *Studies in Syntax and Semantics*, ed. by Ferenc Kiefer, Dordrecht, Reidel, 187–230.

PETŐFI, János S.—Éva SZÖLLŐSY:

- 1969. Ea Computers in folklore research. *Computational Linguistics* (Budapest), VIII. 65–70.

PETŐFI, János S.:

- 1991a. *A humán kommunikáció szemiotikai elmélete felé / Towards a Semiotic Theory of the Human Communication*. (A szerző kétnyelvű magánkiadása.) Szeged, 1991.
- 1991b. Utam a szemiotikai szövegtanhoz. I. 1961–1966. A matematikai-nyelvészeti orientáció időszak. In: *Könyv Papp Ferencnek. Tanulmánygyűjtemény Papp Ferenc 60. születésnapjára*. Szerk.: Hunyadi L.—Klaudy K.—Lengyel Zs.—Székely G. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1991. 385–393.

Deme László: Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség
Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1978. 122 p.

Deme László 1978-ban megjelent könyve napjainkra sem veszített értékéből (sőt — aktuálisabb, mint bármikor), hiszen olyan írást vehet kezébe az olvasó, melynek segítségével szinte észrevétlenül megtanulhat „közéletiül”.

A könyvecske műfaját nem könnyű meghatározni — erre maga a szerző is utal az

Ajánlásban: „Semmiképpen sem tankönyv, de kézikönyv sem. Nem nyelvészeti, nem is szónoklattani mű. Nem oktatni kíván, s még kevésbé »kioktatni«. Szándékom felől leginkább azt mondhatnám rá: olvasmány.” (3.)

Tehát: olvasmány. Olvasható, olvasandó írásmű. Ráadásul olvasmányos olvasmány. Élvezetes, szórakoztató. Stílusa gördülékeny, világos, minden „tudományoskodástól” mentes, mivel nem csupán szűk körnek szól, hanem: „Mindenkinek, foglalkozásra, beosztásra, korra és nemre való tekintet nélkül.” (4.) Mindenkinek, aki arra vágyik, hogy nyilvános megnyilatkozása pontos legyen, egyértelmű és szép. Ehhez nagy segítséget nyújt a könyv gazdag példaanyaga, melyet a gyakorlati élet legváltozatosabb területeiről merít a szerző.

A kötet — a címben megjelölt három fogalomnak megfelelően — három nagy fejezetre oszlik (A közéleti megszólalás fontossága — és nehézségei; A közéleti megszólalás helyzetei és fajtái; A közéleti megszólalás anyaga és formája), melyekben a közéleti megszólalás minden lényeges kérdésével megismerkedhet az olvasó. A fejezetek szervesen kapcsolódnak egymáshoz, egymásra épülnek. Az első rész bevezető jellegű, a könyv gerincét a nagyjából azonos terjedelmű második és harmadik rész adja. De lapozzunk bele a könyvbe!

A rövid AJÁNLÁS után, melyben a szerző a kötet jellegéről és célkitűzéseiről szól, következik A KÖZÉLETI MEGSZÓLALÁS FONTOSSÁGA — ÉS NEHÉZSÉGEI című fejezet.

Itt először *A közéletiségről* ír a szerző. Abból a tényből indul ki, hogy az egyén egész életében kisebb és nagyobb közösségek tagja, s e közösségekben gyakran kell megszólalnia. És mindig más módon. Az, hogy mit hogyan mondunk — hangsúlyozza Deme —, attól is függ, hogy kinek, milyen helyzetben mondjuk. És ne csupán mondjunk valamit, hanem közöljünk valakivel valamit, hiszen a beszéd több mint önkifejezés: kommunikáció, mely társat feltételez, s melynek célja (magunk kifejezése mellett) a partner tájékoztatása és/vagy befolyásolása.

A közéletben másképpen nyilatkozunk meg, mint a magánéletben. De tudjuk-e, mi az a közélet? Hol kezdődik? A szerző igyekszik eloszlatni a tévhitet, mely szerint a közélet a mindennapok fölött áll, az „egyszerű ember” számára megközelíthetetlen, azaz hogy a közéletfogalom csupán a „nagyközéletre” korlátozódik.

Valójában sokkal összetettebb ennél: *a közéletnek rétegei* vannak. E rétegek megnevezésére két új, találó terminust vezet be Deme. Ha kilépünk az utcára, máris közélet vesz körül bennünket. Ez — a mindenki számára nyitott, közvetlenül a magánélet fölött álló réteg — a *kisközélet*, s csak ez után következik, csak e fölé épül az országos, a *nagyközélet*. S míg ez utóbbinak legtöbbször csupán szemléltetői lehetünk, az előbbinek mindannyian résztvevői vagyunk.

Az egyes rétegeken belül továbbiak különíthetők el, melyek nyelvhasználata — kisebb vagy nagyobb mértékben — különböző.

Noha közéletünk rétegei egymás fölött helyezkednek el, nem folytatói egymásnak — állapítja meg a szerző. Kisközéletünk nem a magánéletből nő ki (annak igényesebb formájaként), s nagyközéletünk sem magasabb szintű folytatása a kisközéletnek. Ennek történeti okai vannak, melyekre a *Közéletiségünk történetéből* kiemelt szeletek világítanak rá.

Közéleti szintjeink — mivel gyökereik a latinba és a németbe nyúlnak vissza (*A nyomasztó múlt árnyékában*) — felülről építkeznek. A divatot a nagyközélet diktálja. Ez a nyelv azonban idegen a mindennapi nyelvhasználattól. Közéleti megnyilatkozásaink fő jellemzője a „körülmenyeskedhetnémség”.

A köznapitól eltérő szóhasználat — a különböző hivatali/hivatalos terminusok miatt — bizonyos fokig persze indokolt. A baj csupán az, hogy hivatalos nyelv-

használatunkban nemcsak akkor térünk el az egyszerű, hétköznapi formáktól, amikor erre szükség van, hanem minden adandó alkalommal.

A szerző a nyelv művelés szempontjait figyelembe véve bírálja a hivatalos stílus rojtosa nyűtt terpeszkedő kifejezéseit, melyek nemcsak nyelvhelyességi szempontból, hanem szemléletmódjukban is hibásak, hiszen elfedik a valóságot. Ízelítőül néhány nyelvi csemegével szolgál Deme: pl. 'eltolódás következett be a papír minőségében', 'visszaesés jelentkezett a felajánlások teljesítését illetően'.

Az ilyen szövegek nyakatekertek, idegenek az átlagos műveltségű emberek számára. A *miértre* is rámutat a szerző: nyelvünknek előbb volt írott központi normája, mint beszélt, vagyis az ilyen típusú szövegeink *Az írottág függvényében* keletkeztek. Ezért megfelfejthetetlenek sok esetben közéleti szövegeink. Hiányzik belőlük a kommunikációs szándék, a személyhez szólás — pusztán tájékoztatnak, informálnak. E két dolog pedig — győzi meg az olvasót Deme — nem azonos, hiszen az információnak csupán oka van, a kommunikációnak viszont célja. A kommunikáció szól valakihez, címzettet feltételez, az információ csak „megfejtőt”. Hivatalos nyelvünk antikommunikatív. A helyzet azonban nem reménytelen. A *teendőkről* sem hallgat a szerző. *Hogyan tovább?* cím alatt méltatja a több évtizedes nyelv művelő munka eredményeit, s felhívja a figyelmet az iskolai nyelvtanításban rejlő lehetőségekre.

Nehéz — de megtanulható megfelelő formát találni gondolatainknak. És szükséges is. Hiszen csak így érhetjük el azt, hogy beszéd társunkhoz (legalábbis a releváns jegyekben) az jusson el, amit valóban mondani szerettünk volna. Ehhez azonban közelíteni kell egymáshoz a hétköznapi és a közéleti nyelvhasználatot, vagyis „az embernek (...) közéletül kell tanulnia, a közéletnek viszont emberül.” (21.)

Ahhoz pedig, hogy megtanulhassunk közéletül, ismernünk kell a közéleti megszólalás fajtáit, valamint ezek formai és tartalmi követelményeit. Ez a probléma át is vezeti az olvasót a következő fejezetbe, A KÖZÉLETI MEGSZÓLALÁS HELYZETEI ÉS FAJTÁI címűbe.

Mindennapi életünk során igen gyakran „kényszerülünk” nyilvános megszólalásra. Hogyan viselkedjünk az ilyen helyzetekben? E kérdés megválaszolásában segít ez a fejezet. Először azonban a szerző jónak látja tisztázni a „nyilvános beszéd” fogalmát. A nyilvános megszólalás fő jellemvonásait a magánbeszéd mellé állítva domborítja ki.

<i>Magánbeszéd</i>	<i>Nyilvános megszólalás</i>
— A szerepek cserélődhetnek,	— Nincs szerepcseré: a beszélő beszél, a hallgató hallgatja,
— a partnerek összeszokottak.	— a partnerek nem összeszokottak — a beszélőnek fel kell keltenie és biztosítania kell az érdeklődést.

A különbségek mellett a hasonlóságokra is rámutat Deme: sem magánbeszédünk, sem nyilvános megszólalásunk nem egységes. Mindkettőnek megvannak a maga „műfajai”, amelyeket ezernyi megszokás (és kötöttség) szabályoz, s amelyek mindegyike más-más megoldást kíván. E tekintetben olyan nagy mértékű a hasonlóság a kétféle megszólalásmód között, hogy a kulturált magánbeszéd előkészítője lehetne a nyilvános beszédnek.

A következőkben a szerző sorba szedi és kimerítő részletességgel tárgyalja a közéleti megszólalás különböző műfajait: az elő nem készített (ügyintézés; tárgyalás; hozzászólás; vita; tájékoztatás; nyilatkozat) és az előkészíthető (felszólalás; beszámoló;

jelentés; elnöklés; vitavezetés; üdvözlés; búcsúztatás; köszöntő) megszólalásformákat. Meghatározza, körülírja az egyes műfajokat, felsorolja minden lényeges jellemzőjüket, „kelléküket”, műfaji szabályaikat, rámutat kapcsolataikra más műfajokkal, helyes és helytelen példákat hoz a hétköznapiakból.

A nyilvános megszólalásformák részletes ismertetése után *Néhány általános jó-tanács* következik.

- Mindig önmagunkat adjuk, de csak annyit fordítsunk magunkból kifelé, amennyit az adott érintkezési forma kíván.
- Ne szónoklattani vagy fogalmazási szabályokat tanuljunk elsősorban, hanem az adódó helyzetet ismerjük meg, az emberekhez való viszonyunkat tisztázzuk önmagunkban.
- Próbáljuk leküzdeni izgalmunkat, találjuk meg saját hangunkat.
- Ügyeljünk a mozgásunkat kísérő jegyekre, keressük meg saját mozdulatárunkban az adott helyzethez illőt.
- S talán a legfontosabb: barátainktól, legközvetlenebb társainktól tűrjük el, sőt kérjük a kritikát.

A hasznos tanácsok után — a fejezet lezárásaként — a szerző *kitekintést* ad a *közéleti jellegű írásbeliségre*, amelynek — noha feltételei mások — lényege ugyanaz, mint a szóbeli formáké: kommunikációs forma — célja a kifejezés, a tájékoztatás és a befolyásolás. Itt is minden lényeges műfajt megemlít. Szól a magánlevélről, a naplóról, az ügyintézés írásbeli formáiról, a feljegyzésről, a beszámolóról, a jelentésről, az emlékeztetőről és a jegyzőkönyvről. Ismerteti ezek sajátosságait, műfaji kívánalmait, de az egyes műfajok egyedi jellemzőin keresztül előtűnnek az írott szöveg általános jellegzetességei is.

Ahhoz, hogy megnyilatkozásunk tartalmában és formájában egyaránt hatékony legyen, szükségszerűen szembe kell néznünk a nyelv és a beszéd kérdéseivel. Ez a célja a harmadik fejezetnek, a KÖZÉLETI MEGSZÓLALÁS ANYAGA ÉS FORMÁJA címűnek.

A fejezet gondos összegzése mindannak, amit nyelvünk eszközkészletéről és ennek használatáról tudni érdemes. Szemléletes hasonlattal világít rá Deme a beszéd és a nyelv kapcsolatára: „A beszéd (...) építkezés, a nyelv az építőanyaga. De a szó nem téglá, amit bárhová berakhatunk. Inkább faragatlan terméskő, s bizony keresni és illesztgetni kell a megfelelő követ a megfelelő helyre (...) De magában a kő nem áll meg (...) kötőanyag is kell hozzá (...) a nyelvtani forma- és eszközkészlet, amely a szavak összeillesztésében segít. Azonban az anyag még mindig kevés, ismernünk kell a technológiát, a falakás és az épületszerkesztés tudományát (...)” (75).

És hogyan építkezzünk? Grammatikai szempontból nézve *Az alapeszköz: a szó*, amely a valóságnak egy-egy elemét, mozzanatát idézi fel bennünk. A szerző felvázolja a „szóság” kritériumait, majd a szójelentés kérdéseivel foglalkozik. Elkülönbíti a szótári és a szövegbeli jelentést (de rámutat ezek kapcsolatára is), valamint szól a színezetlen és a stilisztikailag színezett szavak hangulati—használati értékbeli különbségéről.

E témakörben még egy igen lényeges dolgot emel ki Deme: a hallgató szerepét. Ha azt akarjuk, hogy megnyilatkozásunk sikeres legyen, nem csupán arra kell ügyelnünk, amit mondunk, hanem arra is, hogy kihez szólunk. A beszélőnek mindig bizonyos előfeltételezésekkel kell rendelkeznie a hallgatóról, ami meghatározza a szóválasztást. S hogy könnyebb dolgunk legyen, a kommunikációs zavarok elkerülése végett hasznos *szóválasztási és szóhasználati tanácsokat* kapunk. Ha ezeket végig gondoljuk, elidőzünk rajtuk, bizvást számíthatunk a kedvező hatásra.

A szavak — jelek. A valóság egy-egy részletét jelölik, képzeteket keltenek. Fő feladatuk azonban az — hangsúlyozza a szerző —, hogy mondatok építőköveiként, egymással összekapcsolódva jelenjenek meg, hiszen közlésünk alapegysége, *A használati alapegység: a mondat.*

De mi teszi a mondatot mondattá? Deme összegzi mindazt, amit erről tudnunk kell. Rámutat, hogy a jelek egymásutánja csak abban az esetben szerveződik mondattá, ha megfelel bizonyos feltételeknek. Szabályok határozzák meg, milyen jeleket illeszthetünk össze, s milyen módon, hogy mondatot kapjunk. S ez önmagában még mindig nem elég. Meg kell találni a legmegfelelőbb szavak legmegfelelőbb helyét.

A következőkben az írásbeli és szóbeli mondatalkotás mechanizmusának sajátosságairól olvashatunk. Aki ír, könnyebb dolga van — állapítja meg a szerző —, hiszen közölnivalóját átgondolhatja, javíthat, változtathat rajta. A gondolkodás itt megelőzi a mondat szerkesztését (sőt a szövegalkotás) folyamatát, vagyis: *az író gondolkodva fogalmaz.* Ezzel szemben az élőbeszéd szerkesztésmódja nagyjából az észlelés szerkezetének felel meg: „A beszélőnek jóformán az észleléssel — illetőleg a gondolat formálódásával — egyidőben kell szövegeznie” (87). *A beszélő tehát fogalmazva gondolkodik.*

Az élőbeszéd szerkezete a hallgató helyzetének felel meg, az írott szövege pedig az olvasónak. Vagyis:

<i>Író</i>	fogalmaz	<i>olvasónak</i>
<i>beszélő</i>	fogalmaz	<i>hallgatónak</i> (88).

A szerző rendkívül körültekintő. Nem csupán a két klasszikus megnyilatkozással számol, hanem felhívja a figyelmet egy új — tipikusan közéleti — műfajra, a felolvasásra is. Ez technikájában az élőbeszédet követi, fogalmazásmódjában azonban az írást. Itt tehát:

<i>Író</i>	fogalmaz	<i>hallgatónak.</i>
------------	----------	---------------------

Deme azt is hangsúlyozza, hogy valóban a hallgató számára kell fogalmaznunk. Legyünk tekintettel helyzetére, ügyeljünk arra, hogy felolvasásunk ne pusztán informáljon, hanem kommunikatív erejű legyen. Ez nagyon lényeges, hiszen a mondat kettős feladatot lát el:

- egy bizonyos tartalmat hordoz, és
- közvetíti a tartalmat a befogadónak.

Így tehát az adónak is kettős feladata van:

- ügyelnie kell a nyelvi—nyelvhasználati szabályok megtartására, és
- figyelembe kell vennie a kommunikáció szabályait.

Hogy ne vétsünk e szabályok ellen, a szerző ismét megszívlelendő tanácsokkal látja el az olvasót. Mondatszerkesztési tanácsaiban a napjainkban oly divatos sűrítés és közbevetés buktatóira, valamint a mondaton belüli aránytalanság elkerülésére figyelmeztet.

Az írott és az élőszóbeli megnyilatkozások összevetésekor joggal érezheti az olvasó, hogy itt nem csupán elszigetelt mondatokról van szó: megnyilatkozásainkban mondatokat szerkesztünk ugyan, de a mondat nem a végső cél, csupán részegység — a *megszólalás valódi egysége: a szöveg*.

A szövegről szóló rész hűen tükrözi a szerző — Chomsky mondatközpontú elméletével szembenálló — funkcionális, szövegközpontú nyelvszemléletet. Szemben a generatív grammatikákkal ugyanis Deme mindig az aktuális mondatot, a szövegmondatot vizsgálja. Abból indul ki, hogy soha nem egyes mondatok létrehozása a szándékunk, ha beszélni (vagy írni) kezdünk; már az első szó kimondásakor (leírásakor) a szöveg mint egész lebeg előttünk. E gondolategész tagolódik mondategységekre, mondategységekre, szavakra.

A mondat tehát nem több mint szövegrész, melynek konstrukcionális szempontból a megszerkesztettség a fő jellemzője, kommunikációs, funkcionális szempontból azonban a beszerkesztettség. És ez a mondat valódi meghatározó jegye — győzi meg az olvasót Deme —, hiszen maga az explicitás is ennek függvényében áll: „A mondatnak mint szerkesztménynek azt a minimális formát kell mindig megadni, amely a mondatnak mint szerkesztménynek biztosítja az adott szövegösszefüggésben a maximális tartalmi hatását.” (102.) A szövegség lényege tehát az, hogy eleget tegyen a kommunikáció követelményeinek, lássa el a kifejezés, a tájékoztatás és a befolyásolás feladatát.

A szerző rámutat arra is, hogy az összefüggés nem csupán szövegbeli lehet, hanem (egymásra épülő) szövegek közötti (intertextus), valamint a szituációból adódó is. Sőt! Még ennél is léteznek magasabb (szövegen kívüli) összefüggérendszer, melyek meglepte nélkülözhetetlen a kommunikáció hatékonyságához: a közös előzmények, a közös előismeretek és az ezek fölött álló legmagasabb függvény — a közös nyelv. Ez utóbbival kapcsolatban lényeges dologra hívja fel a figyelmet Deme. A közös nyelvűség kevesebbekkel köt össze bennünket, mint gondolnánk, hiszen egy nyelven belül sem beszéljük mindig ugyanazt a nyelvet — a nyelv állománya tájanként és csoportonként megoszló.

A szöveg mirevalóságának vizsgálata után a szöveg szerkezetéről kapunk információkat. Először a legnagyobb mikroszerkezeti egység, *A bekezdés szerkezetéről* szól a szerző. Hangsúlyozza, hogy a bekezdés is — a szövegegészhez hasonlóan — két aspektusból közelíthető meg. Szerkezeti szempontból azt mondhatjuk, hogy mondatokból épül fel — a közlendő tartalom felől nézve pedig azt állapíthatjuk meg, hogy benne a gondolat mondatokra tagolódik. Bármelyik megközelítést fogadjuk is el, egy dolog egészen bizonyos: a bekezdés tartalmilag összefüggő mondatokat fog egybe.

A mondategységek közlési funkcióira épülő tartalmi-logikai összetartozásról részletesen példaszövegekkel szemléltetve szól Deme. Gondolatait így lehetne összefoglalni: a bekezdés mondatai tartalmilag összetartoznak. Összetartozásukat (a belső megformáltság mellett) a kitett és kitehető kötőszók is jelzik. Vagyis: a bekezdés mondatai között éppen olyan viszonyok áll(hat)nak fenn, mint az összetett mondatok tagmondatai között. A bekezdések alapszerkezeteként egy képlet vázolódik fel az olvasó előtt: tétel (a bekezdés szemantikailag legfontosabb mondata; a globális kohézió megjelenési formája) — kifejtés — záradék.

A szöveg egészében azonban — írja *A beszédmű egysége és tagoltsága* kapcsán — gyakori, hogy a bekezdés nem teljes szerkezetű. Ez a beszerkesztettségéből következik. Kimaradhat — pontosabban más bekezdésekbe épülhet — a tétel is, a záradék is. Mindez megerősíti azt, hogy „a bekezdésekre tagolódás nem technikai, hanem tartalmi alapú osztódás a szöveg menetében. Minden bekezdésnek megvan a maga saját és sajátos részértéke (...)” (111).

A szerző rámutat arra is, hogy nemcsak a bekezdésen belüli mondatok, hanem a bekezdések viszonyai is különbözőek lehetnek. Minden szövegnek van azonban két olyan bekezdése, amely „nagyobb összefüggésekbe ágyaz, a többinek a konkrétsága felett lebeg (112)”: az egyik bevezet, a másik lezár. Így makroszerkezeti szempontból — az antik retorikákkal összecsengően — minden beszéd- és írásműnek három fő része van: a bevezetés, a befejezés és az ezek által közrefogott tárgyalás.

A szöveggel foglalkozó rész lezárásaként — az olvasó várakozásának megfelelően — *szövegszerkesztési tanácsokat* ad a szerző. Az itt közölt „szabályok” (miként a szöválasztás és a mondat szerkesztés szabályai) funkcionálisak. „Céljuk — és próbájuk egyben — a kommunikáció sikere (...)” (120).

És e szabályok kiállják a próbát. Segítségükkel célt érhet mindenki, aki sikeres közéleti szereplésre vágyik.

Kiss Andrea

Irodalom

Bachát László, *Nyr.* 103. (1979.) 4. 490—493.
Molnár Ildikó, *HungÉrt.* 2. (1980.) 167—168.

Hoffmann Ottó: Mondatszerkesztés, szövegalkotás. Gyakorlatok a kifejezőképesség fejlesztésére az általános iskola felső tagozatában.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 191 p.

Hoffmann Ottó szívügyének tekinti az általános iskolában folyó anyanyelvi nevelést. A pedagógusok munkáját segítőnek számos olyan könyve látott napvilágot, amelyekben a szóbeli és írásbeli kifejezőképesség fejlesztésének lehetőségeit mutatja be.

A *Mondatszerkesztés, szövegalkotás* című munkájában az írásbeli közlő—kifejező képesség fejlesztéséhez kíván segítséget adni tudatosan megszerkesztett gyakorlatsorral. A szerző a bevezetőben hangsúlyozza, hogy az élőbeszéd fejlettsége nagymértékben befolyásolja az írásos közlést, így e nyelvi tevékenység fejlesztésének főbb részterületeit a következőkben jelöli meg: „a tanuló szó- és kifejezőkészségének a gyarapítása, a helyes szóhasználat tanítása, a stílusnevelés, a nyelvi leleményesség (nyelvi képzelet, nyelvteremtő képesség) kibontakoztatása, a nyelvi formálóképesség (a fogalmazás, a mondat- és szövegalkotás) fejlesztése” (5—6). Elismerve e részterületek elválaszthatatlanságát és összefonódását, ebben a könyvben a mondat- és szövegalkotás sokszínű gyakorlási lehetőségeivel foglalkozik kiemelten.

A bevezetésben utal arra is, hogy az írásbeli szövegalkotás tanításába a szöveggrammatikai kutatások eredményeinek is be kell épülniük.

A könyvben található gyakorlatok irodalmi, nyelvi órákon vagy szakköri foglalkozásokon is felhasználhatók, de csak megfelelő tervezés alapján.

Szerkezetét tekintve a kötet két nagy részre tagolódik, melyek további fejezetekre vannak osztva. Az első rész (*Nyelv- és stílusgyakorlatok*) három fejezetből áll: I. Alapozó jellegű gyakorlatok, II. Szavak és szóképek használata, III. Gyakorlatok a mondattan köréből. Az egyes fejezeteken belül a gyakorlattípusok számozottan szerepelnek.